

Tervetuloa kuuntelemaan Tarinoita Kainuun Korpimailta podcast -sarjan jaksoa Suomussalmen esihistoriasta. Minä olen Mari Kela ja vien sinut nyt aikamatkalle tutustumaan Suomussalmen esihistorian eri aikakausiin aina jääkaudelta lähtien.

JALONNIEMEN ESIHISTORIAN NÄYTTELY

Tiesitkö, että Suomussalmella Jalonniemi-talosta löytyy mm. Esihistorian näyttely? Jos, et, niin suosittelen lämpimästi vierailemaan siellä!

Näyttelyssä pääset näkemään osan tässä podcastissakin mainituttuja esineitä, joita on löydetty Suomussalmelta arkeologissa kaivauksissa.

Näyttelyssä on esillä aitoja koruja, valinmuotteja, kivikirveitä, talttoja, liuskekärkiä, piinuolia, kvartsikaapimia, rautakauden työkaluja sekä Perangan polttohaudan esinekokonaisuus.

Näyttelyssä on myös esillä suuri valokuvavedos Hossan kansallispuiston Värrikallion kalliomaalauksista sekä aito kaksipuinen muinaisruuhi.

Tiesitkö muuten, että Suomalainen Kalevala koru on suunnitellut ja valmistanut koruja omaan mallistoonsa Suomussalmen esinelöytöjen pohjalta? Näitä koruja ovat esimerkiksi rintakorut Suomussalmen hevonen ja Satasulka sekä Ruhtinattaren käädyt. Ruhtinattaren käädyistä on tässä näyttelyssä esillä mallikappale joka on valmistettu hautalöytöjen pohjalta.

Esihistorian näyttelyn esineet on lainattu Suomussalmen kunnan pyynnöstä Suomen Museovirastolta.

YLEISKATSAUS JÄÄKAUTEEN JA SUOMUSSALMEN ESIHISTORIAAN

Hypätkäämme seuraavaksi aikamatkalle Suomussalmen esihistoriaan. Kerron sinulle jääkauden jälkeisistä ajoista ja siitä milloin ensimmäiset ihmiset saapuivat alueellemme!

Viimeinen jääkausi Suomessa eli Veiksel-jääkausi kesti yhteensä noin 100 000 vuotta ja se päättyi noin 11 500 vuotta sitten. Veiksel-jääkauden aikana mannerjäätikkö laajeni ja supistui useita kertoja ja tänä aikana Suomi jäi välillä kokonaan jään alle.

Suomussalmen esihistoria ulottuu lähes 10 000 vuoden taakse jääkauden jälkeiseen aikaan, jolloin maankuori alkoi vapautumaan vähitellen jääpeitteestä. Muuttuneet olosuhteet loivat elinmahdollisuuksia myös ihmisen toiminnalle. Ihminen tuli osaksi muinaista maisemakuvaa. Tämä tapahtui silloin, silloin kun suomenlahden ja pohjanlahden nykyiset rannikkoalueet olivat vielä vesimassojen peitossa.

Entisajan ihmisestä emme paljoakaan tiedä, mutta voidaan kuitenkin olettaa, että hänellä oli samat perustarpeet kuin nykyajan ihmisellä kuten ravinnon hankkiminen, turvallisuuden saavuttaminen ja selviytymisen tarve. Luonnon ankarat olosuhteet määräsivät elämisen ehdot. Ihminen sopeutui. Hänestä tuli selviytyjä.

Näiden varhaisten selviytymisstrategioiden äärelle voimme tässä podcastissa poiketa muun muassa Vanhassa Kirkkosaassa, mistä löytyy maamme yksi vanhimpia jääkauden jälkeisiä asuinpaikkoja. Asuinpaikalta otetun hiilinäyteen mukaan, asutusta saarella on ollut jo 7 300- 7 000 vuotta ennen ajanlaskumme alkua. Esihistoriallisia löytöjä saaresta on tehty koko esihistorian ajalta, ja 1600 luvun puolivälissä Vanhassa Kirkkosaassa toimi kristillinen hautausmaa. Vanha Kirkkosaari on yksi Kiantajärven saarista ja se sijaitsee Ruomasijanpuiston edustalla. Kesäisin saarella on mahdollista vierailla vesiteitse vaikkapa kanootilla ja talvella jäätä pitkin hiihtämällä.

ASUTTAMINEN

Aikojen alussa Suomussalmi toimi idän ja lännen välisten vesiteiden solmukohtana. Tärkeä vesitie suuntautui Pohjanlahdelta Oulujokea pitkin aina Oulujärveen saakka, Oulujärvestä Emäjokea pitkin Kiantajärven latvavesille ja siitä edelleen Sarvitaipaleen tai Vuokkijärven kautta itään.

Suomussalmen suurimpiin järviin maankohoaminen ei ole kuitenkaan vaikuttanut, joten Kianta- ja Vuokkijärvessä vedenpinta on säännöstelyyn asti pysynyt tuhansia vuosia muuttumattomana. Näiden vesistöjen rannoilta on löydetty paljon esihistoriallisia asuinpaikkoja koko esihistorian ajalta. Löytöjä kivikauden aikaisesta

asutuksesta on tehty ainakin Jalonniemestä, Vanhasta Kirkkosaaresta, Niettussaaresta, Ruomasijanpuiston rannasta sekä Kalmosärkältä.

Kalmosärkkä on muinaismuistokohde, joka sijaitsee Suomussalmen pohjoisosassa, Ruhtinansalmen kylässä. Kalmosärkältä on löytynyt ihmisen elonmerkkejä jo kymmentuhannen vuoden ajalta. Kalmosärkkä nimi viittaa alueen käyttöön esimerkiksi väliaikaisena hautapaikkana. Kesäisin Kalmosärkkä on myös mainio retkeilykohde.

Ensimmäinen asutusvaihe Kainuussa ja Suomussalmella ajoittuu Suomusjärven kulttuurin aikaan eli noin 8 000 - 6 500 vuotta ennen ajanlaskumme alkua. Aasukkaat saapuivat alueelle melko pian jään sulamisen jälkeen ja esine löytöjen perusteella ihmiset ovat tulleet Etelä-Suomesta. Suomussalmelta, Hyrynsalmelta ja Kajaanista on löydetty tälle varhaiselle vaiheelle tyypillisiä liuskekärkiä, pallonuijia ja kvartsiesineitä.

Suomussalmi ei jäänyt sivustakatsojaksi pohjoisen ihmiskunnan etsiessä uusia yhteyksiä ja ulottuvuuksia jääkauden jälkeen, sillä Emäjoki, Kiantajärven ja Vuokkijärven vesistöt muodostivat erinomaisen väylän vaikutteiden leviämiseksi. Vuosituhansien kuluessa Suomussalmesta tuli idän ja lännen välisten kulttuurien kohtaamispaikka. Yhteyksiä rakennettiin myös Etelä-Suomeen ja Skandinavian suuntaan. Näistä vuorovaikutussuhteista ovat todisteena lukuisat arkeologiset esinelöydöt, joihin voi käydä tutustumassa jo aiemmin mainitsemassani esihistorianäyttelyssä, joka sijaitsee Suomussalmella Jalonniemi-talossa.

KIVIKAUSI

Jääkauden jälkeinen esihistoria jaetaan kivikauteen, pronssikauteen ja rautakauteen, sen mukaan mikä on ollut kulloinkin paras tunnettu raaka-aine esineille, työkaluille ja aseille.

Kivikausi ajoittuu noin 8 000 - 1 500 vuotta ennen ajanlaskumme alkua.

Etelä-Suomessa syntynyt Suomusjärven kulttuuri levisi myös meille tänne kainuuseen 7000–4200 vuotta ennen ajanlaskumme alkua.

Näihin aikoihin opittiin valmistamaan saviastioita ja ensimmäiset keraamiset astiat olivat niin kutsuttua kampakeramiikkaa, joka liitti maamme Pohjanlahdelta Uralille ja Itämereltä Jäämerelle uloittuneeseen kulttuuripiiriin. Suomussalmella on kampakeraamisia asuinpaikkoja alun toistakymmentä.

Yksi kivikauden ajan tunnetuimpia ihmisen kädenjälkiä on Hossan kansallispuiston värikallion kalliomaalaukset, jotka ovat tutkitusti ajalta 2500–1500 vuotta ennen ajanlaskumme alkua.

Hossan kansallispuisto

Hossan historia ulottuu vielä kivikautta pidemmälle, sillä jääkausi on muovannut myös pohjan Suomussalmen ylpeydelle, Hossan kansallispuistolle. Jäävirrat muodostivat Hossan jylhät maastonmuodot hiekkaharjuineen ja suppalampineen. Tunnetuinpia näyhtävyyksiä Värikallion kalliomaalauksen lisäksi Hossasta on Julma-Ölkyn kanjonijärvi.

Julma-Ölkky itsessään on miljoonia vuosia vanha maanhalkeama jonka jääkausi viimeisteli. Julma-Ölkky on myös yksi Suomen suurimpia kanjonijärviä.

Värikallion kalliomaalaukset ovat puolestaan yksi Kainuun huomattavin muinaisjäänös.

Värikallion maalaukset on löydetty vuonna 1977 kun helsinkiläiset Leena Mäkelä ja Juha Rossi huomasivat punaisella maalattuja kuvioita järven itäpään pohjoisrannalla hiihdellessään pääsiäisen aikoihin Somerjärven jäällä.

Kaikkiaan Värikallion maalauksessa voi erottaa 61 kuviota, joista selvimmin erottuvat kolmiopäiset ihmishahmot ja hirvenkuvat. On oletettavaa, että kuviot on maalattu kallioon talvella Somerjärven jäältä tai kesällä veneestä käsin. Tutkimusten mukaan maalina on käytetty puna- ja keltamullan sekä veren, rasvan ja munankeltuaisen seosta.

Värikallio on arvokas ja ainutlaatuinen osa Suomen kulttuurihistoriaa, sillä se on yksi harvoista kalliomaalauskohteista Suomessa. Maalaukset ovat myös tärkeä osa alkuperäiskansojen kulttuuria, sillä maalaukset kertovat tarinoita entisajan elämästä ja

luonnosta. Vaikka maalausten sisältö jää paljolti nykyihmiselle tuntemattomaksi - juuri sen vuoksi ne ovat erityisen kiinnostavia, katsojalla on niin sanotusti vain mielikuvitus rajana siihen, miten kuvia tulkitsee.

Ainutlaatuisiin kalliomaalauksiin pääsee kesällä tutustumaan Värikallion kaaroksen reittiä pitkin sekä Julma-Ölkyn jylhiin maisemiin pääsee tutustumaan veneristeilyillä tai järven ympäri kiertävää retkeilyreittiä pitkin.

Talvella puolestaan Julma-Ölkyn kanjonijärveä ja sen kallioihin lähes vuosittain muodostuvia ainutlaatuista jääputouksia sekä Värikallion kalliomaalauksia pääsee ihailemaan erämaareittiä pitkin esimerkiksi hiihtämällä tai lumikengillä.

VARHAINEN METALLIKAUSI

Kivikautta seurasi pronssikausi noin 1 500 vuotta ennen ajanlaskumme alkua se jatkui aina vuoteen 300 ennen ajanlaskumme alkua.

Tältä ajanjaksolta entisajan asuinpaikkoja on löydetty Suomussalmelta kolmisenkymmentä. Eniten näitä asuinpaikkoja on löydetty Kiantajärven rannoilta, muutamia Vuokkijärven rannoilta sekä lisäksi jokunen muualta Suomussalmelta.

Suomussalmen Kukkosaaresta on löydetty kuparista tehty kourutaltta, joka saattaa olla peräisin jo ajalta noin 2 000 vuotta ennen ajanlaskumme alkua. Taltta on luultavasti lähtöisin Venäjältä, Volgan suunnalta. Suomussalmen vanhimmat rautaesineet ovat puolestaan kaksi pientä sirppiä muistuttavaa käyrää veistä Kalmosärkältä ja Kellolaisten Tulelta.

Suomussalmella tehdyt löydöt ovat Suomen oloissa harvinaisen runsaat ja tutkitusti sen aiheutti kauppareitti, jonka kautta Itä-Venäjältä rahdattu pronssi kuljetettiin Vienanmereltä Vienan Kemijokea myöten.

VARHAINEN RAUTAKAUSI

Rautakauden katsotaan Suomessa alkaneen noin 500 vuotta ennen ajanlaskumme alkua.

Tutkimusten mukaan, kaikki Suomussalmelta löytyneet rautakautiset esineet ovat muualla tehtyjä. Monet löydöt jo aikaisemmin käytetyiltä asuinpaikoilta merkitsevät asutuksen jatkumista ainakin rautakauden lopulle saakka.

Rautakauden alkupuolelta löydettyjä esineitä on vähän, mutta 800-luvulta lähtien valmistettuja esineitä on löydetty enemmän. Useimmat löydetyistä esineistä ovat erämaissa tarvittuja tulentekovälineitä, keihään- ja nuolenkärkiä sekä kirveitä, mutta mukana on myös joitakin koruja. Enimmäkseen löydetty rautakautiset esineet ovat länsisuomalaisia, Satakunnasta ja Hämeestä, mutta yksi solki on norjalainen ja 1000-luvulta lähtien on löydyissä myös laatokan karjalaista aineistoa.

Rautakauden viimeisten vuosisatojen löytöjä on Suomussalmelta on paljon ja täältä on löydetty myös rautakautisia hautoja. Viimeisin suuri löytö on vuodelta 2020, jolloin Suomussalmelainen metallinetsijä löysi Kiantajärven rannalta rautakauden aikaisen spiraalikoristeisen hopearenkaan ja naisen ohimorenkaan osan. Lisätutkimuksia tehtyään Kainuun Museon arkeologi totesi löytöpaikan olevan rautakaudelta peräisin oleva naisen hauta.

LOPUKSI

Suomussalmen esihistoria on merkittävä osa koko Suomen historiaa ja se on jättänyt jälkensä paikkakuntaan aina nykypäivään saakka. Toivon, että tämä podcast-jakso auttaa sinua ymmärtämään paremmin Suomussalmen esihistoriaa ja sen vaikutusta nykypäivään.

Jos kuuntelet, tätä podcastia Suomussalmella, pääset helposti tutustumaan Kiantajärven maisemiin Jalonniemessä, mistä on helppo jatkaa matkaa rantaraittia pitkin eteenpäin Jätkänpuiston kautta kohti Ruomasijan puistoa. Ruomasijan puistoa kutsutaan usein myös TB:n rantana ja siellä onkin tehty useita arkeologisia kaivauksia muun muassa 1970-1990 luvuilla. Kiitos kuuntelusta!

Tässä Podcastissä on käytetty lähteinä Matti Huurren teosta SUOMUSSALMEN ESIHISTORIAN KYMMENEN VUOSITUHATTA, Matti Huurre ja Oiva Turpeisen teosta Leipä Luonnosta -

Suomussalmen historian kymmenen vuosituhatta, Metsähallituksen reittiesitettä Kalmosärkästä ja luontoon.fi -sivustolta tietoja Hossan kansallispuiston historiasta, Suomussalmen matkailuoppaiden muistiinpanoja sekä Suomussalmen kunnan omia arkistomateriaaleja.

Tämä podcast on tuotettu osana Kulttuurihistoriasta nostetta Suomussalmen ja Kainuun matkailuun -hanketta, jota ovat rahoittaneet Kainuun Liitto Alueiden kestävä kasvun ja elinvoiman tukeminen (AKKE) rahoituksella sekä Suomussalmen kunta ja Kajaanin Ammattikorkeakoulu omarahoitusosuudella.